

درس ۲: روش مطالعه و پژوهش در جغرافیا

مقدمه

در این درس قراره به این سوالات پاسخ بدیم:

- ۱ ابزارها و شیوه‌هایی که به جغرافی دانان کمک می‌کند تا بررسی‌های لازم را انجام داده و راه‌های مناسب پیشنهاد دهند، چیست؟
- ۲ سوالات کلیدی که جغرافی‌دان در بررسی‌های خود با آن‌ها روبه‌رو است، چیست؟
- ۳ مراحل پژوهش در جغرافیا چیست؟

پس بریم که جواب سوالات رو داشته باشیم! این درس در امتحان نوبت اول ۲ نمره و در آزمون پایانی ۵/۰ نمره داره، ولی هواست باشه که این درس پایه ثابت کنکوره و همیشه به سوال ارزش طراحی می‌شه.

سوالات کلیدی در جغرافیا

سؤال کجا؟ با رکن اساسی جغرافیا یعنی مکان وقوع پدیده‌ها سروکار دارد.

نمونه: وقوع ریزگردها در غرب و جنوب غربی کشور اتفاق افتاده است.

این اتفاق در کجا افتاده است؟ در غرب و جنوب غربی کشور

سؤال چه چیز؟ بر ماهیت هر پدیده یا مسئله، دلالت دارد.

نمونه: وجود ریزگردهای بیش از حد مجاز در هوا اتفاق افتاده است.

چه چیزی رخ داده است؟ وجود ریزگردهای بیش از حد مجاز

سؤال چرا؟ به علت وقوع پدیده می پردازد.

نمونه: تداوم خشکسالی در سال های اخیر در وقوع پدیده ریزگردها مؤثر است.

چرا این پدیده به وجود آمده است؟ تداوم خشکسالی در سال های اخیر

سؤال چه موقع؟ به روند زمانی موضوعات می پردازد.

نمونه: پدیده ریزگردها در فصل گرم سال شدت می یابد.

چه زمانی این پدیده شدت می یابد؟ فصل گرم سال

سؤال چه کسی یا چه کسانی؟ روابط متقابل انسان و محیط را مورد توجه قرار می دهد.

نمونه: برنامه های شهرداری در افزایش پدیده های ریزگردها و تأثیر آن بر محیط زیست نقش داشته است.

چه کسانی (برنامه هایی) در افزایش این پدیده نقش داشتند؟ برنامه های شهرداری

سؤال چه طور؟ به بررسی سیر تکوین و تحول پدیده می پردازد.

نمونه: زمینه های به وجود آورنده وقوع ریزگردها چیست؟

چه طور وقوع ریزگردها اتفاق می افتد؟ قطع درختان، از بین رفتن پوشش گیاهی، دریاچه ها و ...

به خبر داده شده توجه کنید و به سوالات کلیدی جغرافیا پاسخ دهید.

«توفان عصر یکشنبه بیست و هشتم تیرماه ۱۳۹۴»

توفان در کن و سولقان تاکنون ۲۰ کشته بر جا گذاشته است. بر اثر این بارندگی و سیل، مقداری از کوه‌های سمت امامزاده داوود ریزش کرده است؛ تعدادی از درختان شکسته شده و به همراه مقداری سنگ، حرکت کرده و در مسیر پل کیگا قرار گرفته که تعدادی از شهروندان که در این مسیر قرار گرفته‌اند، جان خود را از دست داده‌اند.

دو کارگر چینی شاغل در پل سنگان آزادراه تهران - شمال هم بین کشته‌شدگان حادثه هستند.

پاسخ: کجا؟ در کن و سولقان

چه چیز؟ توفان، بارندگی و سیل

چرا؟ بر اثر بارندگی و سیل

کی (چه وقت)؟ عصر یکشنبه بیست و هشتم تیرماه ۱۳۹۴

چه کسانی؟ تعدادی از شهروندان در مسیر پل کیگا و دو کارگر چینی شاغل در پل سنگان

چگونه؟ بر اثر بارندگی و سیل، مقداری از کوه‌های سمت امامزاده داوود ریزش کرده و تعدادی از درختان شکسته و مقداری سنگ، حرکت کرده

حالا تو بگو

در هر یک از عبارت‌های زیر اولین سؤال کلیدی را مشخص کنید.

- ۱- سیل در مناطق گرمسیر موجب تخریب منازل شده است. ☐ چرا؟ ☐ چه چیزی؟
- ۲- در فصل زمستان توده‌ی هوای سودانی سبب وقوع سیل می‌شود. ☐ چه چیزی؟ ☐ چه موقع؟
- ۳- گردشگران در فصل بهار موجب تخریب جنگل‌های گیلان می‌شوند. ☐ چه کسانی؟ ☐ کجا؟
- ۴- خشکسالی و کمبود بارش‌ها موجب خشک‌شدن دریاچه‌ی ارومیه شده است. ☐ چه چیزی؟ ☐ چرا؟

پاسخ: ۱ چه چیزی؟ ۲ چه موقع؟ ۳ چه کسانی؟ ۴ چرا؟

مراحل پژوهش در جغرافیا

علم جغرافیا همانند سایر علوم برای رسیدن به پاسخ مسائلی که با آن روبه‌رو است به تحقیق و پژوهش می‌پردازد و این مراحل را طی می‌کند:

- ۱ طرح سؤال و بیان مسئله ☐
- ۲ تدوین فرضیه ☐
- ۳ جمع‌آوری اطلاعات ☐
- ۴ پردازش اطلاعات ☐
- ۵ نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادها ☐

حس کنجکاوی انسان درباره‌ی جهان و مسائل گوناگون آن، سبب تلاش او برای کشف ناشناخته‌ها شده است.

گام اول: طرح سؤال و بیان مسئله پژوهشگر برای دستیابی به شناخت و آگاهی از مسئله‌ای که در ذهنش پدید آمده، لازم است این اقدامات را انجام دهد:

- ۱ مسئله خود را به صورت واضح و روشن بیان کند. ☐
- ۲ صورت مسئله را به شکل سؤال بنویسد. ☐
- ۳ از خود بپرسد، انجام این پژوهش چه اهمیتی دارد؟ ☐
- ۴ پژوهشگر باید پژوهش دیگران را در آن زمینه مورد بررسی قرار دهد. ☐

به چه دلیل مطالعه‌ی سابقه، پیشینه‌ی مسئله و نتایج پژوهش دیگران، مورد نیاز پژوهشگر است؟ زیرا او با این کار نسبت به موضوع اطلاعات بیشتری پیدا می‌کند و مهم‌تر از همه، پی می‌برد که سؤالی برایش پیش آمده قبلاً پاسخ داده شده است یا خیر.

 نکته: بهتر است صورت مسئله را به شکل سؤالی نوشته و از عبارات خبری یا جملات کلی و نامعلوم جلوگیری شود.

 مثال: عوامل مؤثر در افزایش جمعیت شهر کرج در دهه اخیر چیست؟

گام دوم: تدوین فرضیه

- ❖ فرضیه‌سازی یکی از مراحل حساس پژوهش است؛ زیرا فرضیه‌ها در هر پژوهش نقش راهنما دارند. به فعالیت‌هایی که قرار است انجام شود، جهت می‌دهند.
- ❖ فرضیه چیست؟ فرضیه پاسخ پیشنهادی و حدس اندیشمندانه محقق به سؤال تحقیق است.
- ❖ پژوهشگر با توجه به مسئله خود، پیشنهادهای اولیه را در چارچوب مسئله پژوهش ارائه می‌کند.
- ❖ فرضیه‌های پژوهشگر به سه عامل بستگی دارد
  - میزان دانش او
  - تجربیاتش
  - سوابق پژوهشی در دسترس او

✎ **مثال: ۱** به نظر می‌رسد وجود زمینه‌های مناسب اشتغال، عامل افزایش جمعیت شهر کرج است.

۲ به نظر می‌رسد وجود خدمات آموزشی، درمانی و تفریحی، عامل افزایش جمعیت شهر کرج است.

گام سوم: جمع‌آوری اطلاعات

❶ جغرافی‌دانان برای مطالعه و پاسخ‌گویی به سؤالات خود به اطلاعات نیاز دارند.

❷ آن‌ها اطلاعات لازم را از منابع و روش‌های مختلف به دست می‌آورند.

روش‌های جمع‌آوری اطلاعات

❶ **روش کتابخانه‌ای:** این روش در تمامی پژوهش‌های علمی مورد استفاده قرار می‌گیرد.

در برخی از پژوهش‌ها تمام تلاش پژوهشگر در کتابخانه صورت می‌گیرد و در برخی دیگر، بخشی از پژوهش در آن‌جا انجام می‌شود.

به تصاویر زیر نگاه کنید، برخی از منابع گردآوری اطلاعات کتابخانه‌ای را نشان می‌دهند که مورد استفاده جغرافی‌دان قرار می‌گیرد.

عکس هوایی روستای
قاضی جهان - آذربایجان شرقی

نقشه استان اردبیل

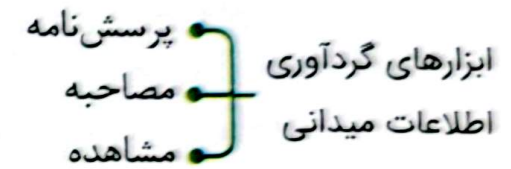
سالنامه آماری کشور

تصویر ماهواره‌ای شهر تفرش - استان مرکزی

مثال: پژوهشگر به سالنامه آماری یک دهه مراجعه می‌کند و تغییرات جمعیتی شهر کرج را مورد مطالعه قرار می‌دهد. او با کمک عکس‌های هوایی و ماهواره‌ای، رشد فیزیکی شهر کرج را طی یک دهه بررسی می‌کند.

۲ روش میدانی: در این روش پژوهشگر ناچار است به مکان مورد تحقیق برود و با مراجعه به افراد یا محیط و برقراری ارتباط مستقیم با مکان مورد مطالعه به گردآوری اطلاعات بپردازد. در واقع او باید ابزار سنجش و اطلاعاتی خود را به مکان مورد نظر ببرد.

مثال: پژوهشگر با تعدادی از ساکنان یکی از محله‌های قدیمی شهر کرج، مصاحبه می‌کند و ضمن توجه به تغییرات جمعیتی به بررسی علت‌های پنهان تغییرات هم می‌پردازد.

گام چهارم: پردازش اطلاعات پردازش یعنی حذف اطلاعات غیرضروری و حفظ اطلاعات مرتبط با پژوهش و تجزیه و تحلیل اطلاعات.

مثال: درصد تغییرات جمعیت و درصد شاغلان در یک دهه در شهر کرج با استفاده از روش‌های آماری مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد.

نکته: پس از جمع‌آوری، استخراج و طبقه‌بندی اطلاعات انجام می‌شود.

گام پنجم: نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادها در مرحله آخر، پژوهشگر با نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل اطلاعات، پاسخ مسئله پژوهش را می‌یابد. او ضمن ارائه دلایل علمی و منطقی به تأیید یا رد فرضیه یا فرضیه‌های خود می‌پردازد.

در صورتی که فرضیه یا فرضیه‌های یک پژوهشگر رد شود، پژوهشگر نباید دلسرد شود و پژوهش خود را بیهوده پندارد، زیرا این پژوهش به کسانی که با این سؤال مواجه شده‌اند پاسخ می‌دهد و از طرح دوباره آن جلوگیری می‌کند.

مثال: نتیجه‌گیری بین تقاضای نیروی کار در شهر کرج و جذب جمعیت در آن، رابطه مستقیم وجود دارد.

پیشنهاد: با توجه به قابلیت‌های جغرافیایی شهرهای اطراف، صنایع کوچک در آن‌جا ایجاد شود.

حالا تو بگو

■ مشخص کنید هر یک از موارد زیر مربوط به گام چندم از مراحل پژوهش است؟

۱- به نظر می‌رسد آلودگی هوا در شهر تهران از علل افزایش سکته قلبی در افراد است.

۲- شاخص آلودگی هوای تهران توسط شهرداری مورد بررسی قرار گرفت.

۳- عوامل مؤثر در آلودگی هوای تهران چه عواملی هستند؟

۴- پژوهشگران نظر شهروندان را در مورد میزان رضایت از خدمات شهری مورد مطالعه قرار دادند.

پاسخ: ۱ تدوین فرضیه ۲ پردازش اطلاعات ۳ بیان مسئله ۴ جمع‌آوری اطلاعات

سوالات کلیدی در جغرافیا

۱. کجا؟ ← با رکن اساسی جغرافیا یعنی مکان وقوع پدیده‌ها سروکار دارد. این اتفاق در کجا رخ داده است؟
۲. چه چیز؟ ← بر ماهیت هر پدیده یا مسئله دلالت دارد. چه چیزی رخ داده است؟
۳. چرا؟ ← به علت وقوع پدیده می‌پردازد. چرا این پدیده به وجود آمده است؟
۴. چه موقع؟ ← به روند زمانی موضوعات می‌پردازد. چه زمانی این پدیده شدت می‌یابد؟
۵. چه کسی یا کسانی؟ ← روابط متقابل انسان و محیط را مورد توجه قرار می‌دهد. چه کسانی یا کدام فعالیت‌ها و برنامه‌های انسانی در این پدیده اثر داشته است و تأثیر آن بر محیط و انسان چیست؟
۶. چه طور؟ ← به بررسی سیر تکوین و تحول پدیده می‌پردازد. زمینه‌های به‌وجودآورنده این پدیده چیست؟

مراحل پژوهش در جغرافیا

۱. گام اول: طرح سؤال و بیان مسئله
  - برای دستیابی به شناخت و آگاهی از مسئله
  - به صورت واضح و روشن بیان می‌شود.
  - به صورت سؤالی نوشته و از عبارات جزئی و جملات کلی و نامعلوم جلوگیری می‌شود.
۲. گام دوم: تدوین فرضیه
  - فرضیه در هر پژوهش نقش راهنما دارد.
  - پاسخ پیشنهادی و حدس اندیشمندانه محقق به سؤال تحقیق است.
۳. گام سوم: جمع‌آوری اطلاعات
  - روش کتابخانه‌ای
  - روش میدانی
۴. گام چهارم: پردازش اطلاعات ← یعنی حذف اطلاعات غیرضروری و حفظ اطلاعات مرتبط با پژوهش
۵. گام پنجم: نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادها ← پژوهشگر به تأیید یا رد فرضیه یا فرضیه‌های خود می‌پردازد.